

Słowo wstępne

Oddawany do rąk Czytelników kolejny tom z cyklu „Oblicza wojny” powstał na kanwie dociekań przedstawicieli nauk humanistycznych i społecznych z kilku ośrodków badawczych w Polsce. Ukazuje szerokie spektrum poglądów na dzieje wojskowe i społeczne, obejmując kręgiem zainteresowań badawczych problematykę tzw. życia codziennego wojska. To zagadnienie badawcze jest do dzisiaj stosunkowo mało przebadane, gdyż zazwyczaj większość historyków wojskowości zajmuje się tematyką działań wojennych, czy organizacją i wyposażeniem wojska. W ich tle zagadnienia związane z codziennym życiem żołnierzy pozostają niejako na drugim planie. Autorami tekstów są specjaliści zajmujący się szeroko rozumianą problematyką wojskową, reprezentujący kilka dyscyplin naukowo-badawczych. Problematyka niniejszego tomu ukazuje wybrane aspekty warunków życia wojska w średniowiecznych i nowożytnych obozach wojskowych oraz w koszarach, stanowiących od XIX w. miejsce zakwaterowania żołnierzy w okresie pokoju. Prezentowane teksty zostały oparte na solidnej bazie źródłowej i bogatej literaturze przedmiotu. Całość tomu ma układ chronologiczny, zaś rozpiętość czasowa poruszanej tematyki obejmuje okres od średniowiecza po czasy współczesne. W prezentowanym tomie znajduje się 14 tekstów, których autorzy reprezentują kilka krajowych ośrodków badawczych (Lublin, Łambinowice, Łódź, Olsztyn, Warszawa). Omówiona przez nich problematyka stanowi efekt prowadzonych badań i ustaleń opartych na analizie różnorodnych materiałów źródłowych. Prezentowane teksty są interesującymi przyczynkami badawczymi, poszerzającymi wiedzę w wybranych aspektach szeroko rozumianego życia codziennego wojska.

Pierwszy artykuł, autorstwa ANDRZEJA NIEWIŃSKIEGO, ukazuje problematykę rycerskich ideałów codziennego życia, ujętych w dziele Godfryda de Charny pt. *Księga o rycerstwie*. Jej autor, podobnie jak wielu innych średniowiecznych pisarzy podejmujących temat rycerstwa, był również rycerzem, biorącym udział w popularnych wówczas turniejach rycerskich oraz walczącym w licznych kampaniach wojny stuletniej. Dla współczesnych był ideałem rycerza i cnót rycerskich, do czego zresztą w dużej mierze przyczyniło się jego życie prowadzone zgodnie z głoszonymi przez niego zasadami oraz jego bohaterska śmierć pod Poitiers (1356) w obronie króla i sztandaru Oriflamme. De Charny w swojej *Księdze* szeroko opisuje rycerski styl życia i jego niezbędne cnoty, jak np. męstwo, honor i pobożność, przestrzegając zarazem przed chciwością, tchórzostwem, pychą

i innymi wadami, stanowiącymi zagrożenie dla reputacji rycerza. Ceremoniał rycerski był przesiąknięty treściami teologicznymi, widocznymi zwłaszcza w ceremonii pasowania na rycerza, czy wymogach życia rycerskiego. Wspomniana *Księga* nie była dokumentalnym zapisem stosowanych ówczasnie reguł i zasad, lecz wyidealizowaną wizją, mającą służyć podniesieniu standardów cnót rycerskich i wzorów codziennego postępowania stanu rycerskiego. Tym niemniej, *Księga o rycerstwie* stanowi jedno z cennych źródeł wiedzy o myśli i obyczajowości średniowiecznej, a zwłaszcza o ideałach rycerskich.

Autor kolejnego tekstu, JĘDRZEJ TOMASZ KAŁUŻNY, omówił interesujące zagadnienie, jakim były namioty używane w średniowiecznym i nowożytnym obozie wojennym. Służyły one wędrującemu człowiekowi od najdawniejszych czasów, stanowiąc niejako namiastkę budynku. Namioty wykorzystywano w różnych celach (m.in. jako miejsce schronienia w czasie podróży, polowań, turniejów), stając się także nieodłącznym elementem żołnierskiego wyposażenia, ważnym dla właściwego funkcjonowania armii w czasie wypraw wojennych. Problematyka ta została omówiona z wykorzystaniem bogatego materiału ikonograficznego. W tekście poruszono wiele istotnych kwestii, związanych z wyglądem obozów wojskowych, ich rozplanowaniem, a także z samymi namiotami oraz ich konstrukcją i wyposażeniem. Dla dostojników, dowódców i rycerstwa przeznaczone były namioty z wieloma wygodami w środku, podczas gdy zwykli żołnierze oraz słudzy obozowi wykorzystywali namioty o prostej konstrukcji lub zwykłe szałasy. Na przestrzeni wieków namioty wojskowe ewoluowały, zaś ich konstrukcję dostosowywano do zmieniających się potrzeb poszczególnych armii europejskich.

Problematykę funkcji obozu wojskowego w armii jagiellońskiej w XV w. znajdziemy w artykule TADEUSZA GRABARCZYKA. Główną funkcją wspomnianych obozów było zapewnienie uczestnikom wyprawy możliwości odpoczynku oraz bezpieczeństwa w jej trakcie. W artykule przytoczono przykłady walk o obozy prowadzonych przez wojska polskie, jak również wykorzystania wozów taborowych do osłony oddziałów znajdujących się w ruchu. Obozy powstawały w miejscach zapewniających wodę, drewno na opał i paszę dla koni, zaś ich częstym elementem były obwarowania mające ochronić odpoczywającą armię przed niespodziewanym atakiem nieprzyjaciela.

Z kolei JAROSŁAW KITA zaprezentował w swoich rozważaniach specyfikę obozu powstańczego w okresie insurekcji styczeńowej 1863 r. Wobec charakteru działań powstańczych (konieczność ciągłego przemieszczania się słabszych liczebnie oddziałów powstańczych), zakładanie obozów powstańczych nie było zadaniem łatwym. Problematyka ta została przedstawiona na przykładzie jednego z takich obozów, założonego przez oddział Apolinarego Kurowskiego w Ojcowie. Obóz ten miał mieć w założeniach charakter obozu stałego, zapewniającego niezbędne warunki bytowe dla oddziału powstańczego. Dlatego też musiał zapewnić nie tylko możliwość krótkiego odpoczynku, lecz także niezbędne zaplecze logistyczne

(żywność czy opieka zdrowotna). W późniejszym okresie, z uwagi na rosnącą przewagę wojsk rosyjskich, obozy powstańcze miały już inny – przejściowy charakter. W tekście zaprezentowano wygląd wybranych obozów, uwarunkowania ich rozlokowania w terenie, spełniane funkcje oraz sposoby spędzania w nich czasu przez powstańców.

Problemowi tzw. życia codziennego ludności cywilnej poza linią frontu na przykładzie Łodzi w 1914 r. poświęcony został artykuł JOLANTY ALINY DASZYŃSKIEJ. W tekście opisano, jak zmieniały się warunki życia ludzi wraz ze zbliżaniem się działań frontowych, toczonych jesienią tego roku w regionie łódzkim. Kilukrotne ucieczki i powroty rosyjskich władz prowadziły do chaosu, paniki i dezorientacji łodzian. Miasto było także świadkiem kilukrotnego wkroczenia wojsk niemieckich. Rozporządzenia zarówno władz rosyjskich, jak i później niemieckich, stawały się coraz bardziej rygorystyczne dla ludności cywilnej, zaś braki w zaopatrzeniu w podstawowe artykuły (np. żywność i opał) pogłębiały się niemal z każdym dniem. Artykuł ukazuje warunki życia mieszkańców miasta, na które zazwyczaj w opisie wielkich kampanii wojennych nie zwraca się większej uwagi, podobnie jak na los ludności cywilnej w czasie wojny.

Sprawy warunków życia jeńców polskich we włoskim obozie Santa Maria Capue Vetere w czasie I wojny światowej przybliży artykuł PAWŁA ZAKRZEWSKIEGO. Jest to zagadnienie stosunkowo mało znane. Dotyczy losu tysięcy jeńców narodowości polskiej, służących w armii austro-węgierskiej, którzy w czasie działań wojennych na froncie włoskim dostali się do niewoli. Ulokowani zostali w kilku obozach jenieckich, w tym i w obozie Santa Maria Capue Vetere. W tekście opisano ciężkie warunki obozowe, rygor narzucony jeńcom przez oficerów włoskich oraz formy pomocy jeńcom w kwestii poprawy warunków życia ze strony polonii. Podejmowana w obozie praca narodowo-oświatowa pomogła wykrystalizować świadomość narodową zwykłego szeregowego, służącego wcześniej we wrogiej armii. Pomimo trudnych warunków, związanych z wyżywieniem i stanem sanitarnym obozu, jeńcy potrafili zorganizować również życie kulturalno-oświatowe. W późniejszym czasie większość tych jeńców wstąpiła w szeregi Armii Polskiej we Francji.

Kolejny tekst, autorstwa DARIUSZA RADZIWIŁŁOWICZA, omawia niezwykle złożony problem zabezpieczenia kwatermistrzowskiego oddziałów polskich na Syberii w latach 1918–1920. Już od chwili swego powstania borykały się one z wieloma problemami natury logistycznej, m.in. z zaopatrzeniem w prowiant, furaż, wyposażenie i umundurowanie, co zmusiło polskie oddziały do zorganizowania własnej służby kwatermistrzowskiej, funkcjonującej do czasu kapitulacji oddziałów polskich w styczniu 1920 r. Ze względu na znaczne odległości i trudności komunikacyjne, a także rozrzucenie polskich oddziałów na dużym obszarze, przedsięwzięcia logistyczne związane z działalnością służby kwatermistrzowskiej – choć niełatwe – stanowiły podstawowy element zapewnienia funkcjonowania oddziałów polskich na Syberii.

Zagadnienie życia codziennego w oddziałach Ochotniczej Legii Kobiet w latach 1918–1922 prezentuje artykuł ANNY MARCINKIEWICZ-KACZMARCZYK. Powodem powstania tych oddziałów była ciężka sytuacja wojskowa oraz braki kadrowe polskiej armii w okresie walk o granice odrodzonego państwa polskiego. Oddziały Ochotniczej Legii Kobiet powstały m.in. we Lwowie, Wilnie, Warszawie, Krakowie i Poznaniu. Ze względu na trudną sytuację gospodarczą kraju, także warunki życia codziennego legionistek – podobnie jak i większości polskich żołnierzy – były ciężkie, zwłaszcza w zakresie żywienia, wyposażenia i zakwaterowania, do czego nie wszystkie legionistki mogły się dostosować. Problemom tym starano się zaradzić w różnorodny sposób, lecz zazwyczaj nie przynosiło to większych efektów. Mimo to większość legionistek dzielnie znosiła niedogodności życia w koszarach, poświęcając się pełnieniu pomocniczej służby wojskowej.

Artykuł PIOTRA DOBROWOLSKIEGO porusza problematykę świetlic żołnierskich w Wojsku Polskim w okresie międzywojennym. Były one niezwykle ważnym elementem działań wychowawczo-edukacyjnych żołnierzy (zwłaszcza szeregowych), podejmowanych przez polskie władze wojskowe. To właśnie w świetlicach, istniejących praktycznie w każdej jednostce wojskowej, skupiały się prace związane z działalnością oświatowo-wychowawczą. W artykule zaprezentowano również założenia pracy oświatowej oraz rolę świetlic żołnierskich w procesie wychowawczym i codziennym życiu żołnierzy.

Z kolei IRENEUSZ BIENIECKI w swoim artykule przedstawił organizację służby i życia codziennego marynarzy, podoficerów i oficerów Flotylli Rzecznej Marynarki Wojennej, funkcjonującej na Polesiu w latach 1919–1939. Analizie poddano szereg elementów, w tym m.in. przebieg służby na jednostkach pływających i w pododdziałach lądowych, warunki życia i służby, organizację i przebieg szkolenia, działalność kulturalno-oświatową i sportową oraz działalność społeczną personelu Flotylli Rzecznej.

Służba niemieckich strażników w Stalagu VIII B Lamsdorf w czasie II wojny światowej została opisana w artykule EWELINY KLIMCZAK. Autorka omówiła normujące ją regulaminy niemieckie, zasady przyjęte do służby wartowniczej oraz zakres obowiązków strażników, analizując owe zagadnienia w konfrontacji z realiami pracy w obozie. Często bowiem zdarzało się, że odbiegały one od wytycznych, zawartych w rozporządzeniach wydawanych przez zwierzchników. Istotnym wątkiem rozważań jest stosunek strażników do jeńców wojennych, często surowy, a nawet wręcz brutalny.

Kolejny tekst, którego autorem jest SŁAWOMIR LUCJAN SZCZESIO, dotyczy roli sił pokojowych ONZ w konflikcie bałkańskim, w odniesieniu do wojny w Bośni i Hercegowinie w latach 1992–1995. Tę dawną republikę jugosłowiańską zamieszkiwała ludność zróżnicowana etnicznie, co szybko zaowocowało wybuchem krwawej wojny domowej. Ochroną pomocy humanitarnej oraz tzw. stref

bezpieczeństwa zajmowali się żołnierze „błękitnych hełmów”. Wielonarodowe wojska, lekko uzbrojone, mające wspierać dostawy pomocy humanitarnej oraz chronić ludność cywilną, same okazały się niemal bezbronne w starciu z realiami wojny etnicznej. W tekście opisano ich zadania i trudne warunki pełnienia służby, która nie zawsze była w stanie zapewnić bezpieczeństwo ochranianej ludności.

Następny artykuł, autorstwa WIESŁAWA BOLESŁAWA ŁACHA, prezentuje podstawy procesu kształtowania się współczesnego etosu artylerzysty w Wojsku Polskim, na przykładzie garnizonu węgorzewskiego. Garnizon ten po II wojnie światowej był miejscem stacjonowania różnych jednostek artylerii, co ukształtowało tradycje artyleryjskie przekazywane żołnierzom z pokolenia na pokolenie. Etos artylerzysty jest kształtowany przez wiele czynników, w tym m.in. miejsce pełnienia służby, tradycję jednostki oraz wychowanie wojskowe. Czynniki te są ważne także w procesie wyszkolenia bojowego, mającego uczynić z żołnierzy jak najlepszy materiał żołnierski.

Artykuł MARKA BRYLEWA, ostatni w tomie, ukazuje mało znany aspekt funkcjonowania armii izraelskiej i dotyczy tzw. *lone soldiers* (żołnierzy narodowości żydowskiej, pochodzących spoza Izraela). Obecnie w Siłach Obronnych Izraela służbę pełni kilkuset żołnierzy, głównie ze Stanów Zjednoczonych, Francji, Rosji oraz Argentyny. Młodzi mężczyźni i kobiety, którzy otrzymali status *lone soldiers*, pełnią służbę w różnych rodzajach sił zbrojnych i jednostkach wojskowych, biorących udział także w operacjach bojowych prowadzonych przez armię izraelską. Deklarowana przez nich przynależność do żydowskiej wspólnoty i wiara w przetrwanie państwa bezpośrednio przekłada się na ich wysokie morale, motywację do służby oraz poświęcenie. Dowiadujemy się, kim są ci młodzi ludzie, dobrowolnie decydujący się na opuszczenie własnych rodzin i wyjazd do Izraela oraz poznajemy problemy towarzyszące ich służbie.

Poruszona w tomie problematyka dotyczy kilkunastu wybranych przykładów szeroko rozumianego życia codziennego wojska na przestrzeni dziejów i stanowi uzupełnienie dotychczasowych ustaleń polskiej historiografii, jest zarazem punktem wyjścia do dalszych pogłębionych badań w obrębie poruszanych tematów badawczych. Jako redaktor tomu wyrażam przekonanie, że zainteresowani historią wojskowości znajdą w nim dla siebie ciekawe i oryginalne materiały.

WITOLD JARNO